

* ROZHLEDY — MATERIÁLY *

ARNOŠT GERAD — DOPLŇKY K ŽIVOTU A DÍLU

Vít Boček (Brno)

Abstrakt:

Článek přináší další informace k životu a dílu českého slavisty Arnošta Gerada (1916–1942). Jsou zde představeny a krátce komentovány jeho texty k otázce židovství i odborné texty jazykovědné.

Klíčová slova: Arnošt Gerad, bulharština, staroslověnština, čeština, strukturalismus, židovství

Arnošt Gerad — Addenda to his Life and Work

Abstract: The paper brings out additional information regarding the life and work of Czech scholar Arnošt Gerad (1916–1942). His papers on Judaism and his linguistic contributions are presented and briefly commented.

Key words: Arnošt Gerad, Modern Bulgarian, Old Church Slavonic, Czech, Structuralism, Judaism

V posledním loňském čísle tohoto časopisu vyšla vůbec první stať věnovaná slavistovi a balkanologovi Arnoštu Geradovi (1916–1942).¹ Ivan Dorovský v ní zejména na základě archivních materiálů uložených v Archivu Masarykovy univerzity představil základní životopisná data tohoto žáka Bohuslava Havránka, vše podstatné o jeho studiích na filosofické fakultě Masarykovy university v Brně v letech 1935–1939, především všechny dostupné informace týkající se Geradovy dnes nezvěstné disertační práce s názvem *Systém časů v nové bulharštině, v jihomaked. dialektech, ve staroslověnštině a srbocharváštině se zvláštním zřetelem k systému časů minulých*, a studii zakončil dokladem, že životní pouť Arnošta Gerada skončila na jaře roku 1942 v koncentračním táboře Izbica. O Arnoštu Geradovi jsou však známy ještě další skutečnosti, na které zde chceme krátce upozornit. Doplnit lze jednak informace o Geradově životní dráze, především o jeho zapojení ve společenském, kulturním a politickém životě první československé republiky,

¹ Dorovský, Ivan: Kdo byl Arnošt Gerad? *Opera Slavica* XXII, 4/2012, s. 36–40.

zejména v otázce vztahu židů k většinové společnosti, jednak důležitá fakta týkající se jeho dráhy jazykovědce.

Ve druhé polovině 30. let byl Gerad poměrně dosti činný v kulturně-společenském životě. Máme zde na mysli jeho aktivní účast na promýšlení dalšího vývoje židovství a židovské identity u nás. Gerad jakožto žid se zřejmě už v poměrně mladém věku zapojil do diskusí, které probíhaly na úrovni židovské elity o tom, zda se má (a do jaké míry), či nemá židovské obyvatelstvo asimilovat do většinové společnosti. V době první československé republiky získaly v židovské komunitě hlavní slovo dva víceméně protichůdné proudy – sionismus a asimilace. Podle sionistů měli židé usilovat o vytvoření židovské kultury v rámci státního života v Palestině, zastánci asimilace naopak propagovali kulturní začlenění do okolní společnosti. Oba proudy se opíraly o svou zastřešující organizaci a konkrétní periodika. Sionisté byli organizováni v Ústředním svazu sionistickém pro ČSR, jehož tiskovým orgánem byly Židovské zprávy, vycházející od roku 1918. Asimilanté, příslušníci tzv. českožidovského hnutí, se sdružovali ve Svazu Čechů-židů, který vydával týdeník Rozvoj; mladší generace asimilantů se pak organizovala ještě ve Spolku českých akademiků-židů (vznikl už v roce 1876), který se v roce 1919 změnil v Akademický spolek Kapper; profilovým periodikem této organizace byla ročenka Kalendář českožidovský, později také měsíčník Kapper, který pak od roku 1937 vycházel pod názvem Směry: list mladých československých asimilantů. Arnošt Gerad patřil mezi asimilanty a k různým aspektům židovské problematiky publikoval několik zajímavých textů. V průběhu roku 1937 mu Rozvoj otiskl hned pět článků. V prvních dvou číslech 44. ročníku vyšel Geradův text nazvaný *O vědeckém antisemitismu*.² Už zde se Gerad projevil jako samostatný myslitel, který si je vědom důležitosti užívaných pojmů a jejich vývoje. Článek má sice v názvu slovo antisemitismus, ale Gerad se zamýšlí nad jeho vhodností, ukazuje, že je to termín zavádějící (znamená vlastně boj proti všem národům semitským), a užívá proto raději termín antijudaismus. Zabývá se pak jeho vnitřní charakteristikou, přičemž rozlišuje čtyři jeho různé podoby („plány“), které zároveň pojímá diachronně jako po sobě následující vývojová stadia. Jde o antijudaismus náboženský, hospodářský, kulturní (kulturně-politický a politický) a biologický. Podstatné je, že Geradův text byl uveden krátkou redakční poznámkou tohoto znění: „Otiskujeme přednášku, kterou měl v našich českožid. Organizacích v Mor. Ostravě PhC. Arnošt Gerad. Přednáška je neobyčejně poučná, důkladně vědecky propracovaná a těšíme se, že nám v mladistvém ostravském filosofu roste vědecký spolupracovník.“ Pochvalným slovům i předpokladu další spolupráce se mladý Gerad zřejmě snažil dostát. Brzy totiž následovaly další texty. Nejdůležitějším z nich je zřejmě článek *O syntetické asimilaci z března 1937*,³ protože se dotýká právě nejpodstatnější tehdy diskutované otázky, totiž podoby židovské asimilace. Zde je třeba uvést, že v rámci českožidovského hnutí existovalo více proudů odlišujících se v názoru na míru, do jaké by se měli židé do české společnosti integrovat. Názorový rozdíl mezi mladší a starší generací se prohloubil právě v roce 1937. Zatímco příslušníci starší generace, zastávající zároveň rozhodující posty ve Svazu Čechů-židů, v průběhu třicátých let radikalizovali svůj názor a propagovali nakonec asimilaci usque ad finem, tedy úplné rozplynutí židovského živlu

² Gerad, Arnošt: O vědeckém antisemitismu. *Rozvoj: list svazu Čechů-židů* 44, 1937, č. 1, 1. ledna 1937, str. 3; č. 2, 8. ledna 1937, str. 3.

³ Gerad, Arnošt: O syntetické asimilaci. *Rozvoj: list svazu Čechů-židů* 44, 1937, č. 11, 12. března 1937, str. 2.

v české společnosti, příslušníci mladší generace, zejména studenti a mladí akademici, měli představu jinou. A právě zmíněný Geradův článek *O syntetické asimilaci* tuto představu velmi přesně definoval. Žádoucím typem židovské asimilace podle něj není situace, kdy menšina zcela opouští zvyky a hodnoty, které ji odlišovaly (takový vývoj nazývá autor negativní asimilací, a to buď ekskvaktivní, tj. nucenou, nebo suasponsivní, tj. dobrovolnou), ale situace kulturní integrace s okolní společností, aniž se úplně vytratí židovská identita.⁴ To je takzvaná asimilace pozitivní, respektive syntetická: „Asimilace syntetická je úsilí o harmonisaci a skloubení dvou kulturních vrstev, o syntézu dvou světových názorů, dvou zorných úhlů, dvojí etiky. Míra této syntézy, poměr obou složek, je věcí osobního přesvědčení, svědomí a kulturního názoru. [...] Asimilace syntetická neznamená tedy resignaci na kulturní hodnoty našeho rodu, neznamená tedy renegátství a pokrytecký ústup, ba naopak: je to velké pokus o úsilí v realizaci a anticipaci budoucího vývoje lidstva. Je to významný pokus učiniti zadost misi židovského rodu mezi národy a konečně je to do jisté míry navazování, návrat a oplátka: kultura evropského lidstva stojí na základech křesťansko-židovských. Z tohoto základu rostla dál a vyvíjela se svérázně: Navazování, návrat, oplátka.“ Tato představa však nenašla podporu, na sjezdu Svazu v roce 1937 zvítězilo druhé křídlo asimilantů.⁵

Třetí Geradův text v *Rozvoji* je zajímavý tím, že se v něm reflektují autorovy zájmy odborné, konkrétně jeho širší inoeuropeistické znalosti jakožto zázemí pro badatelskou činnost slavistickou. Text má název *Filologie o Germánech*⁶ a Gerad v něm tematizuje problematiku vztahu vědy a politiky v současném Německu. To, že je německá věda zcela ve vleku politiky, platí i pro jazykovědu. Němečtí lingvisté nově interpretují germánské posunutí („pošinití“) hlásek tak, že se jednalo o tendenci přítomnou už v inoevropském prajazyce; to, že ji uskutečnila z inoevropských jazyků právě jen germánština, se pak vysvětluje tím, že jiné národy se hodně mísily s jinými rasami, a proto byly ovlivněny jinými tendencemi; posunutí mohla uskutečnit pouze čistá rasa germánská. Proti takovému výkladu snáší Gerad na stránkách *Rozvoje* tři námitky. Zaprvé podobný jev proběhl také

⁴ Srov. Kateřina Čapková: *Češi, Němci, Židé? Národní identita Židů v Čechách 1918–1938*. Praha 2005, 9.

⁵ Geradův text cituje Čapková, Kateřina: *Češi, Němci, Židé? Národní identita Židů v Čechách 1918–1938*. Praha 2005, str. 163–164 (nedávno vyšlo v přepracované podobě také anglicky, viz Čapková, Kateřina: *Czechs, Germans Jews? National Identity and the Jews of Bohemia*. New York – Oxford 2012, str. 157). V jejích pracích lze najít podrobnou charakteristiku vývoje a poměrů v prvorepublikových československých židovských organizacích. Dále srov. Pojar, Miloš – Soukupová, Blanka – Zahradníková, Marie (eds.): *Židovská menšina v Československu ve třicátých letech*. Praha 2004; Glac, Aleš: *Reflexe vztahů sionistického a českožidovského hnutí na stránkách vybraných periodik židovské minority ve 30. letech 20. století*. Bakalářská práce, Masarykova univerzita, Fakulta sociálních studií, Brno 2008 (http://is.muni.cz/th/66311/fss_b/Bakalarska_prace_-_Ales_Glac.pdf). Viz také Grossmann, David: *Reflexe druhé republiky v židovských týdenících Rozvoj a Židovské zprávy*. Brno 2000 (online: <http://jab.wz.cz/bac/bac.htm>); týž: *Obraz brněnské židovské komunity v její spolkové činnosti (náboženství, sionismus, asimilace)*. Diplomová práce, Filozofická fakulta, Masarykova univerzita, Brno 2002, str. 58 (online: http://jab.wz.cz/brnospolky/spolky_bрно_text_grafy.pdf).

⁶ Gerad, Arnošt: *Filologie o Germánech. Rozvoj: list svazu Čechů-židů* 44, 1937, č. 14, 2. dubna 1937, str. 3.

v arménštině, která přitom byla vystavena silnému vlivu kavkazských jazyků a obecně představuje silně smíšený jazyk. Zadržet na německém území existuje velké množství už megalitických památek, a je tedy zjevné, že příchozí germánské kmeny se zde musely smísit s nějakým starším obyvatelstvem. A konečně za třetí podle logiky nového výkladu germánského posunutí by něco podobného mělo proběhnout také v řečtině, protože Řekové se ve svých dějinách velmi málo mísili s jinými etniky. Ačkoli to nelze dokázat, je možné, že Geradův příspěvek je reakcí na obsáhlý dvousvazkový indoevropéistický sborník k počtu Hermanna Hirta, vydaný v Německu v předcházejícím roce.⁷ Tam bylo shromážděno velké množství textů od zástupců zejména německé indoevropéistiky, z nichž většina se v té době – přinejmenším vnějšně – přihlašovala k nordické teorii, a některé z těchto příspěvků pojednávaly také o vztahu germánštiny k indoevropskému prajazyku.⁸

Čtvrtý Geradův text v Rozvoji nese název *Ahasverias* (*Vermeylem, Hamerling, Masen*)⁹ a představuje autorovy úvahy o třech literárních zpracováních legendy o „věčném židovi“ Ahasverovi. Gerad zde interpretuje román nizozemského spisovatele Augusta Vermeylena (1872–1945)¹⁰, báseň o šesti zpěvech rakouského spisovatele Roberta Hamerlinga (1830–1889)¹¹ a konečně epickou skladbu německého básníka Julia Mosena (1803–1867)¹² a osobitě přitom hodnotí klady a zápory těchto uměleckých textů.

Pátý a poslední Geradův text souvisí s jeho studijním pobytem v Bulharsku v zimním semestru 1937/1938, o němž také informuje Dorovský.¹³ Pro Rozvoj z něho autor vytěžil článek *Židé v Bulharsku*.¹⁴ Gerad v něm nejprve uvádí současné demografické statistiky židovského obyvatelstva v Bulharsku, pak popisuje historii židovského osídlení na území Bulharska. Zmiňuje, že židé jsou v Bulharsku, respektive šířeji na Balkáně, dosvědčeni už před slovanským osídlením. Hlavní příliv se ovšem datuje až po roce 1490, tedy do doby, kdy na Balkán dorazili přes Evropu sefardští židé vypuzení ze Španělska. Absenci úsilí o asimilaci u židů v Bulharsku vysvětluje důsledným zachováním jejich vlastního jazyka, tj. španělštiny (zjevně zde musí myslet na sefardštinu). Kromě toho uvádí autor také nejvýznamnější kulturní osobnosti židovského původu v Bulharsku.

⁷ Arntz, H. (ed.): *Germanen und Indogermanen. Volkstum, Sprache, Heimat, Kultur. Festschrift für H. Hirt. I–II*. Heidelberg.

⁸ U nás o tomto sborníku referoval kriticky Kořínek, Josef Miloslav: Jak se projevuje současný stav německé prehistorie a linguistiky v Hirtově sborníku. *Slovo a slovesnost* 4, 1938, 173–184.

⁹ Gerad, Arnošt: *Ahasverias* (Vermeylem, Hamerling, Masen). *Rozvoj: list svazu Čechů-židů* 44, 1937, č. 29, 23. července 1937, str. 1.

¹⁰ Vermeylem, August: *De wandelende Jood*. Bussum 1906. V prvních desetiletích 20. století vyšlo v několika německých překladech, česky pak jako Vermeylem, August: *Věčný žid*. Přeložil a doslovem opatřil Otokar Fischer. Praha 1926.

¹¹ Hamerling, Robert: *Ahasverus in Rom*. Hamburg 1865. Česky vyšlo jako Hamerling, Robert: *Ahasver v Římě: báseň o 6 zpěvech*. Přeložil Jaroslav Vrchlický. Praha 1899.

¹² Mosen, Julius: *Ahasver. Episches Gedicht*. Dresden 1838.

¹³ Dorovský, Ivan: Kdo byl Arnošt Gerad? *Opera Slavica* XXII, 4/2012, str. 37.

¹⁴ Gerad, Arnošt: *Židé v Bulharsku*. *Rozvoj: list svazu Čechů-židů* 44, 1937, č. 52, 24. prosince 1937, str. 4; č. 53, 31. prosince 1937, str. 3. Pod nadpisem je článek datován: „Sofia, 5. XII. 1937“.

Kromě publikovaných textů k otázce židovství existuje ještě další svědectví o Geradově zapojení ve společenském životě, totiž o jeho – nakonec neúspěšné – snaze obnovit v Brně pobočku Akademického spolku Kapper. Píše se o tom ve výročních zprávách spolku publikovaných v Kalendáři českožidovském. Nejprve v ročníku 1937–1938 čteme, že „je ve stadiu konečných příprav znovuzaložení naší odbočky v Brně; tyto práce provádí kol. Ph. C. Gerad“,¹⁵ v následujícím roce už však, že „[p]ráce venkovská byla i letos bohužel pro velké zaneprázdnění funkcionářů zanedbávána a nebyl proto z toho důvodu obnoven ani Akademický spolek Kapper v Brně“.¹⁶

Zdrojem informací ke Geradovu životu mohou být kromě vydaných publikací a materiálů uložených v „kamenných“ archivech také internetové portály sdružující informace k historii židů ve 20. století. Fakta ke Geradovi jsou dostupná na dvou takových portálech. Na webových stránkách projektu centropa je zveřejněn rozhovor vedený v roce 2004 s brněnským rodákem Kurtem Kotoučem, který v něm zmiňuje také Arnošta Gerada.¹⁷ Z Kotoučova vyprávění vyplývá, že přinejmenším v roce 1941 působil Gerad jako učitel na Spolkovém židovském reálném gymnáziu v Brně: „V roce 1941 jsem dokončil obecnou školu a měl jsem postoupit na gymnázium Na Poříčí, avšak to už nebylo možné. Začal jsem tedy navštěvovat koedukované Spolkové židovské reálné gymnázium. V celé republice byly jen dvě, v Praze a Brně. [...] Před válkou škola neměla ani dost židovských kantorů pro výuku, protože židovská komunita už byla emancipovaná a asimilovaná. Když ale školy musely opustit nejen žáci, ale i kantotři, zažilo naše židovské gymnázium na krátký čas renesanci. Škola se stala posledním působištěm řady židovských pedagogů, kteří jinde už nesměli vyučovat, mezi nimi byli sociolog PhDr. Bruno Zwicker, předtím asistent na filozofické fakultě brněnské Masarykovy univerzity, Valtr Eisinger, původně profesor na gymnáziích v Kyjově a Orlově, Otto Ungar, Arnošt Gerad a jiní. Všechno už ale probíhalo ve velké nervozitě a obavách, takže i naše kázeň a snaha učit se polevila. V květnu 1941 nacisté gymnáziu zabavili jeho budovu, takže vyučování definitivně skončilo.“ Přes anglickou verzi tohoto rozhovoru se pak můžeme dostat dokonce ke školní fotografii, na níž je Gerad se svou třídou. Kotoučův popis k ní zní: „This is a picture of our class in the Jewish gymnasium in Brno. In the center there is our professor, Arnost Gerad. I am the first from the left in the second row. The picture was taken in 1941.“¹⁸

Informace o konci Geradovy životní dráhy, které Ivanu Dorovskému zprostředkovali pracovníci Národního archivu, jsou potvrzeny na portálu holocaust.cz sdružujícím informace o obětech holocaustu. Tam se k osobě DR. ARNOŠT GERAD uvádí:¹⁹

Geboren 03. 04. 1916

Letzte Wohnadresse vor Deportation: Brno

Transport U, č. 310 (28. 1. 1942 Brno → Terezín)

Transport Aq, č. 499 (27. 4. 1942 Terezín → Izbica)

Ermordet

¹⁵ Spolková zpráva akad. spolku Kapperu. *Kalendář českožidovský. Ročenka 1937–1938*, str. 185.

¹⁶ Spolková zpráva akademického spolku Kapper. *Kalendář českožidovský. Ročenka 1938–1939. Příloha časopisu „Směry“*, str. 185.

¹⁷ <http://www.centropa.org/node/79271>.

¹⁸ <http://www.centropa.org/photo/kurt-kotoucs-class-portrait-jewish-gymnasium-brno>.

¹⁹ <http://www.holocaust.cz/de/victims/PERSON.ITI.1385099>.

Pokud jde o odborné Geradovo dílo jazykovědné, jeho disertační práce se sice doposud nenašla, ale existuje několik Geradových textů vydaných časopisecky. Za svůj krátký život stihl Gerad publikovat čtyři odborné texty a jeden další pak byl vydán posmrtně po válce. Všechny se týkají hlavního Geradova zájmu, tj. problematiky slovesného systému ve slovanských jazycích, zejména v staroslověněštině, bulharštině a češtině. Stručně se o nich zmíníme a pokud nám to bude známo, uvedeme také ohlas Geradových textů v pozdějších pracích k jednotlivým tématům.

Dva texty publikoval Gerad v 17. ročníku *Slavie*, který má vročení 1939–1940. Prvním z nich byl kratší německy psaný text *Verba ходити, носити, водити, влачити, лазити*,²⁰ ve kterém autor polemizoval s prací Dragomira Meteeva ze 14. ročníku *Slavie*²¹ věnující se slovesné perfektivizaci v bulharštině. Na příkladech několika sloves a jejich prefixátů ukázal Gerad rozdílný stav a poměr vidových protikladů v staroslověněštině na jedné straně a současně bulharštině na straně druhé. Druhý text představuje rozsáhlou recenzi na práci Lubomira Andrejčina *Kategorie znaczeniowe konjugacji bułgarskiej* z roku 1938.²² Recenze je důležitá i proto, že v ní autor při kritice Andrejčinových výkladů konkrétněji představuje svoje vlastní stanoviska, ke kterým dospěl právě při tvorbě své disertační práce. Názory představené v této recenzi jsou tak odrazem toho, co autor detailně rozvedl ve své vlastní rozsáhlejší práci. Andrejčinovu knihu kritizuje Gerad jednoznačně ze strukturalistických pozic, její konkrétní chyby totiž podle něj „zavinila přílišná deskriptivnost a atomisace výkladu, která A-ovi nedovoluje odhaliti vnitřní souvislost systému“²³, „značně se omezuje na deskriptivnost, nevidí „stosunki i związki“. Neukazuje systém bulharského slovesa jako celistvý stav ani jeho hybné páky, produktivní principy, z nichž roste.“²⁴ O Geradově přesvědčení o nutnosti systémového hlediska svědčí dále například následující poznámka: „pokládám za zbytečné, ba chybné, že na tabulce nbulh. časů uvádí A. t. zv. „formy emfatyczne“, které pro systém nemají významu, a v systému nemají funkce.“²⁵ Pokud jde o konkrétní rozbory jednotlivých slovesných významů a forem, posouzení správnosti či nesprávnosti Geradových výkladů ponecháme specialistům, zmíníme však alespoň jednu konkrétní výtku vůči Andrejčinovi, protože je v ní zakomponována jedna z důležitých a nápaditých interpretací, kterou zřejmě přinesla Geradova disertace. Gerad Andrejčinovi vytkl to, že od sebe při výkladu bulharských časů zcela oddělil rozbor časů „přímých“ (vyjadřujících přímou zkušenost mluvčího) a „nepřímých“ (vyjadřujících zkušenost sdělenou): „Ve své disertační práci o systému časů v jižních slovanských jazycích (o níž jsem pracoval současně s A-em), pojal jsem tuto dvojítoť jako základní osu systému časů v nb. a podstatný předpoklad pro jeho růst. Ukázal jsem, že nepřímý význam roste z významu perfekta (to už naznačil Trifonov), že se stal podstatnou

²⁰ Gerad, Arnošt: Verba ходити, носити, водити, влачити, лазити. *Slavia* 17, 1939–1940, str. 54–56.

²¹ Mateev, Dragomir: Elementi prostranstvo i vreme v istorijata na glogolni vidovi značenija. *Slavia* 14, 1936–1937, 1–42

²² Gerad, Arnošt: [recenze] Lubomir Andrejczin: Kategorie znaczeniowe konjugacji bułgarskiej. Prace komisji językowej No 26. Polska Akademia Umiejętności. Kraków 1938. IV, 82 str. *Slavia* 17, 1939–1940, 449–456.

²³ Tamtéž, str. 450.

²⁴ Tamtéž, str. 455–456

²⁵ Tamtéž, str. 455.

složkou nbulh. systému časů, že si vynutil i novou formu (II. imperfektivé 1-participium). Kdyby byl A. zbystřil aspoň poněkud svůj pohled na systém časů v nb. hlediskem srovnávacím, byl by si v této souvislosti uvědomil nápadně živou existenci nbulh. časů jednoduchých (aoristu a imperfekta). Jak známo, v ostatních současných jazycích slovanských – s výjimkou lužické srbštiny – aorist a imperfektum již neexistují, v srbštině silně ustupují. Kdyby si to vše byl A. v této souvislosti uvědomil, byl by došel k výsledku, k němuž jsem dospěl já ve své práci, že jednoduché minulé časy v nbulh. za svou pevnou existenci děkují tomu, že jsou kryty korespondujícími formami (a významy) nepřímými, že totiž bohatost přímých (t. j. starých) forem v nbulh. je podepřena v své bohatosti a rozmanitosti nepřímými (t. j. novějšími) formami a významy, produktivními (pro svou novost) a „držícími“ jaksi formy staré, přímé, na živé úrovni!“²⁶ Dodejme, že Geradovu recenzi Andrejčinovy práce cituje například František Kopečný ve svém spise o slovesném vidu v češtině.²⁷

Za války publikoval Gerad další dva texty, to už však pod pseudonymem A. Nerad. Svědectví o tom je podáno v redakční poznámce v prvním čísle prvního poválečného ročníku Slova a slovesnosti: „Nezpronevěřili jsme se svému programu ani jedinou větou za léta okupace; nepřinesli jsme po zabití vraha Heydricha žádný „loyální“ projev (pokud vím, jen dva časopisy dokázaly se tomu vyhnout). Musíme však z oné doby přece něco opravit: **Z. Koranda**, uvedený v 6. ročníku jako autor článku „O původu jména Čech“, je **Z. Kalandra**, vězněný tehdy v koncentračním táboře, a **A. Nerad**, autor článku „Významové funkce časových forem v soudobé spisovné češtině“, je **Arnošt Gerad**, slibný linguista, který pro svůj původ byl odvečen do Polska a tam zahynul.“²⁸ V článku, o kterém je řeč,²⁹ se Gerad zaměřil na systém slovesných časů v současné češtině. Věnoval se zde jednak usouvztažnění jednotlivých časových gramémů českého slovesa vůči sobě navzájem z hlediska příznakovosti, jednak otázce sekundárních významů časových forem a jim blízkému tématu takzvaných relativních časů. V prvním ohledu viděl Gerad český slovesný systém jako dvojestupňový, když proti sobě při prvním členění stojí nepříznačová skupina přítomná a budoucí proti příznakové skupině přeteritální (příznakem je zde signalizace minulosti) a teprve při druhém členění je možno v rámci skupiny přítomné a budoucí postavit proti sobě nepříznačovou kategorii přítomných tvarů imperfektivního i perfektivního vidu proti příznakové kategorii tvořené tvary opisného futura. Ani tento Geradův text nezapadl, cituje ho například Miloš Dokulil ve svém článku z roku 1958³⁰, nověji pak ve své monografii o vyjadřování budoucnosti v češtině také Ondřej Bláha.³¹

Druhý „válečný“ text Arnošta Gerada vyšel v Listech filologických a má název *Význam staroslověnského imperfekta*.³² Gerad se zde oficiálně přihlásil jako žák Bohuslava Havráňka, když se pokusil rozvést jeho myšlenku o tom, že staroslověnské imperfektum

²⁶ Tamtéž, str. 451.

²⁷ Kopečný, František: *Slovesný vid v češtině*. Praha 1962.

²⁸ [Redakční poznámka] Do nového ročníku. *Slovo a slovesnost* 10, 1948, 64.

²⁹ Nerad, A.: Významové funkce časových forem v soudobé spisovné češtině. *Slovo a slovesnost* 6, 188–193.

³⁰ Dokulil, Miloš: K otázce morfologických protikladů (Kritika předpokladu binárních korelací v morfologii češtiny). *Slovo a slovesnost* 19, 1958, 81–103.

³¹ Bláha, Ondřej: *Vyjadřování budoucnosti v současné spisovné češtině (se zřeteltem k ostatním slovanským jazykům)*. Olomouc.

³² Nerad, A.: Význam staroslověnského imperfekta. *Listy filologické* 68, 1941, 1–14.

není trvací či opětovací čas (tak ho vykládali Václav Vondrák či Antoine Meillet), ale čas relativní, tj. závislý minulý čas významu průvodního. Gerad k tomu snesl řadu dokladů z Matoušova evangelia všech staroslověnských evangelních textů (zejména všechny doklady, které obsahuje Codex Marianus). Geradův text cituje například Christoph Koch ve své obsáhlé práci o morfologii staroslověnského slovesa.³³

Posledním vydaným Geradovým textem je obsáhlá recenze hned čtyř gramatik bulharštiny vyšlých mezi lety 1936–1940.³⁴ Byla otištěna v 18. ročníku časopisu *Slavia* z let 1947–1948, ale v redakční poznámce k textu se dozvídáme, že do tisku byla odevzdána již za okupace v roce 1940; *Slavia* v české redakci již však tehdy nevyšla. Redakční poznámka, jejímž autorem byl dosti pravděpodobně Karel Horálek, uvádí i další informace o Geradovi: krátce se zde zmiňuje jeho studium u Havránka, ale i Františka Trávníčka, Romana Jakobsona a Antonína Beera, uvádí se datum jeho promoce 19. dubna 1939 a bibliografické údaje o jeho čtyřech jazykovědných textech, o nichž jsme pojednali výše. Pokud jde o samotnou recenzi, Gerad zde hodnotí gramatiku Balanovu,³⁵ Mladenovovu a Vasilevovu,³⁶ Kalkandžievovu³⁷ a Cvetkovovu,³⁸ nejvíce prostoru přitom věnuje první jmenované práci, kterou považuje za nejlepší. Obecně vytyká všem čtyřem gramatikám opět absenci systémového pohledu, především zase u rozboru slovesného systému: „Je třeba ukázat, že jednotlivé tvary a jejich významy neexistují osamocně, nýbrž v souvislosti s ostatními tvary, zjistit tyto souvislosti i základní tendence v slovesném systému, jež některé tvary zatlačují a z nichž se rodí a rodí tvary a významy nové. To znamená, že je nutno opustiti vnější deskriptivnost a přistoupiti po zjištění formálních prostředků k poznání funkcí tvarů a odhalování systému.“³⁹ K tomuto pozdnímu vydání Geradovy recenze připsal Karel Horálek stručný dodatek, ve kterém doplnil novější gramatickou produkci k bulharštině za poslední léta a především krátce a lehce kriticky zhodnotil Geradův přístup: „Geradův popis významových kategorií bulharského slovesa je příliš přímočarý a počítá s naprostou jednotou spisovného jazyka; ta však neexistuje již proto, že mluvnické výklady v popisu těchto věcí kolísají a také v lidovém jazyce je silné nářeční kolísání. [...] Je velmi pravděpodobné, že Gerad by byl časem své pojetí prohloubil a také lépe zdůvodnil. Za daného stavu věcí bude však třeba dávat přednost přece jen výkladům odborníků bulharských.“⁴⁰

Horálkova poznámka ke Geradově recenzi odpovídá dojmu, který si čtenář odnáší po přečtení i ostatních Geradových textů. Je na nich totiž patrná jistá dravost nadšeného mládí, které chce věcem přijít na kloub, vidět je v jasných vztazích, pokud možno jednoznačně, a neváhá se proto s těmi, kdo je vidí jinak, pustit do polemiky. Poznámka o osm let staršího Horálka (1908–1992), navíc s dalším časovým odstupem od vzniku Geradova

³³ Koch, Christoph: *Das morphologische System des altkirchenslavischen Verbums. I. Text. II. Anmerkungen*. München 1990.

³⁴ Gerad, Arnošt: Novější bulharské mluvnice. *Slavia* 18, 1947–1948, 485–494. Práci zachycuje i Tyl, Zdeněk: *Bibliografie české linguistiky za léta 1945–1950. Jazykověda obecná, indoevropská, slovanská a česká*. Praha 1955, str. 96, položka č. 534.

³⁵ Teodorov-Balan, Aleksandăr: *Nova bălgarska gramatika*. Sofija 1940.

³⁶ Mladenov, Stefan – Vasilev, Stefan P.: *Gramatika na bălgarskija ezik*. Sofija 1939.

³⁷ Kalkandžiev, Petăr S.: *Kratka bălgarska gramatika*. Plovdiv 1936¹, 1938².

³⁸ Cvetkov, D.: *Stroez i osobnosti na obrazcovata bălgarska reč*. Sofija 1936.

³⁹ Gerad, Arnošt: Novější bulharské mluvnice. *Slavia* 18, 1947–1948, 486.

⁴⁰ *Slavia* 18, 1947–1948, 494–495.

textu, tak už vlastně představuje poučenější přístup čtyřicátníka, vědomí, že věci nakonec většinou bývají složitější, než jak se zprvu jeví. Geradovy pracovní postupy – podrobné třídění pojednávaného materiálu, úcta k němu, terminologická adekvátnost, stavění pojmů proti sobě do opozic a jejich určování vymezením vzájemného vztahu – jsou ovšem pěknými příklady strukturalistického přístupu zprostředkovaného Geradovi zřejmě právě Havránkem. Za pozornost stojí, že zmíněné atributy platí nejen pro Geradovy texty jazykovědné, ale i ty, které se vyjadřovaly k židovské problematice.

Chceme-li se na závěr zamyslet nad případným odkazem Arnošta Gerada, zmínili bychom tři aspekty. Inspirativní může být zaprvé zapojení vědce do společensko-kulturního života své doby, tj. vhodnost, popřípadě přímo povinnost vyjadřovat se k aktuálním dobovým problémům. Zadruhé je možno sledovat životnost vlastního Geradova díla, tj. ohlasy na jeho texty v pozdějších pracích k jednotlivým jím rozebíraným jazykovědným tématům. A konečně zatřetí zaslouží pozornost Geradova pevná obecně-metodologická zakotvenost v pražském strukturalismu.⁴¹

⁴¹ Příspěvek vznikl za podpory grantu Grantové agentury České republiky č. 13-17435S.